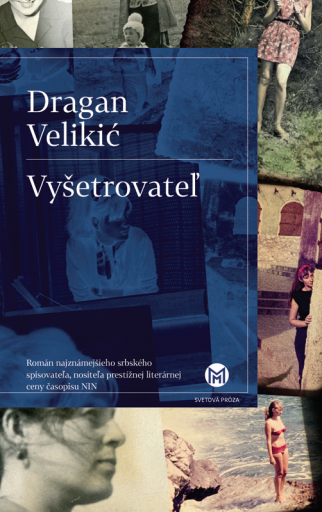

Dragan Velikić

Vyšetřovatel'

Román najznámejšieho srbského
spisovateľa, nositeľa prestížnej literárnej
ceny časopisu NIN

SVETOVÁ PRÓZA

SVETOVÁ PRÓZA

Dragan
Velikić

Vyšetřovatel'

Zo srbčiny preložil
KAROL CHMEL

slovart

Copyright © Dragan Velikić 2016

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2018

Translation © Karol Chmel 2018

ISBN 978-80-556-2796-0

Tento projekt finančne podporil

u. **fond**
na podporu
umenia

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok, prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Sanji

Človek sa po spovedi necíti o nič čistejší ako predtým. Naopak. Cíti sa ako smetný kôš.

Keď zo seba vyvrhol všetky svoje lepšie verzie, zostala mu tá najhoršia, tá, čo sa nikdy nikomu neprežrádza.

Borislav Pekić

I

1

„Vždy si voľný na čísi účet. Zaplatí za to niekto iný.“

Toto hovorievala moja mama.

„Keby som bola svätica,“ povzdychla si sťažka, „chránila by som kuchárky, chyžné a slúžky. Svätý Mikuláš je patrón námorníkov, no a ja by som bola patrónka služobníctva. Len služobníctvo vie, aký je niekto medzi svojimi štyrmi stenami.“

Nasleduje jeden zo stoviek príbehov, čo zapĺňajú jej pamäť. Istý profesor Lolić mal syna, študenta medicíny, ktorý rád jedával v posteli. Jedlo trúsil po posteľnej bielizni. Mama vždy na chvíľu zmeravela, zarazená pohľadom na ufúľané prestieradlá.

„Povedz, môže normálny človek jesť v posteli? Áno, ten chlapec potom skončil v Londýne, urobil kariéru, ale načo to všetko, keď naveky zostal trpákom?“

Alebo príklad slávneho literáta, v ktorého byte kedysi istý čas bývala. „Mal by si vidieť ten sporák, tú zničenú rúru. Bola zatečená a smrdela od mastnoty. Takému spisovateľovi veriť nemôžem. A bodka.“

Všetky jej príbehy pochádzali z budoáru, z priestoru pre služobníctvo, z dievčenských a slúžkovských izieb. Odtiaľ, kde sa rozpráva polohlasne. Odtiaľ, kde tiene nikdy neodpočívajú. Kde sa ustavične striedajú chichot, vzlyky a vzdychy. V tom prirodzenom stave hriechu sa príbehy nezačínajú ani nekončia – trvá jedno nekonečné *in medias res*. Medzi-

priestor a medzičas. A zvyšky cudzích životov. Pohľad zo suterénu. Tráviť život pozorovaný cez kľúčovú dierku.

Mama so svetom komunikovala z kuchyne. Z kuchyne posielala odkazy okoliu. Všetko tu malo svoje miesto. Kuchyná bola jej oltár, veliteľský mostík, miesto, kde po vydaji prevzala úlohu Božieho správcu. Nepochybovala, že za túto odovzdanosť spravodlivosti a boju za pravdu ju raz odmenia. Že po smrti ju vyhlásia za sväticu. Svoje meno vyslovovala po taliansky, akoby ju vlastný jazyk mohol o túto ilúziu pripraviť:

„Violetta. Santa Violetta, ochrankyňa služobníctva.“

Teraz už žila v domove dôchodcov. Dostala sa tam, kam celý život odmietala ísť.

„Skôr by som sa zabila, než aby som žila v takom domove,“ opakovala hádam tisíc ráz.

Po odchode do domova po nej zostali v skriniach odložené darčeky určené na budúce svadby, sťahovania do nových bytov, narodeniny. Darčeky sa totiž kupovali, keď sa naskytla vhodná príležitosť. Stojí pred výkladom s porcelánovým servisom – práve znížili jeho cenu. Chvíľu rozmýšľa, napokon si spomenie na príbuznú, čo začala akurát chodiť do školy. Kúpila ho pre ňu. Dievčatko nemá ani potuchy, že je majiteľkou porcelánu v našej skrini.

V tých vopred kúpených darčekom sa ukrývalo malé bohatstvo. Úhladne napísané cedulky s menami vlastníkov, z ktorých je zopár už aj po smrti.

Kupovalo sa vopred. Žilo sa vopred. Všetko bolo možné, nič sa neponechalo na náhodu. Nad celým teritóriom našej každodennosti sa vznášal ustaraný pohľad mojej matky. Nič neuniklo jej kontrole. Nič sa nedialo samo. Ešte aj pavúk v kúte záchoda vďačil za svoju existenciu matkinej poverčivosti. Celé univerzum nášho bytu sa chvelo v rytme jej dychu.

„Domáce spotrebiče ma majú rady, lebo sa o ne starám.“

Verila, že veci a predmety majú svoj tajný život, o ktorom čosi tušia len vnímaví a zodpovední.

Neznášala rozhadzovačnosť. Bola svetový ekonóm.

V posledných rokoch v domove celý deň čítala noviny a časopisy pre ženy. Vybudovala si závislosť na textoch, ktoré velebili sprostotu a nevkus. Aspoň dve hodiny rozčuľovania – to bola jej denná dávka. Zúrila nad informáciou, že niekto niekomu daroval vilu ako svadobný dar. Mala hrôzu z luxusu a márnotratiníkov. Prehajdákať bohatstvo na závesy a lustre považovala za neodpustiteľný hriech. A čo už potom také jachty! Koľko peňazí sa minie ročne na ich udržiavanie len preto, aby sa niekto pár týždňov plavil v teplých moriach. Svet raz exploduje z toho množstva sprostoty, opakovala donekonečna.

To, čo ju iritovalo najviac, bolo oddávanie sa rozkošiam života. Verila, že užívanie si ako hlavný zmysel ľudskej existencie má za dôsledok kretenizáciu. Trend všetko odľahčiť spôsobí degeneráciu ľudstva a konečný zánik človeka ako živočíšneho druhu. Svet nie je stvorený na to, aby sme sa zabávali.

V kine hlasno reagovala na šepoty, mliaskanie. Spomínam si, ako sa biletári prikrádali z tmy kinosály a vyhrážali sa mame, že ju vyvedú von. Často písala listy správe kina, kam sme chodievali na sobotné premiéry. Navrhovala im zakázať v sále konzumáciu jedla a nápojov.

Mamu znepokojovalo uvoľnenie mravov. Mravy mala v hlbkej úcte.

Santa Violetta. Ako sa len bála vody! Byť pripravená na najhoršie, to bola jej devíza. Verila, že nebezpečenstvu sa možno vyhnúť, ak sa ustavične privoláva. S ohromným potešením spomínala, že ako dieťa sa viackrát topila. Ten strach preniesla na sestru a na mňa. Nikdy sme sa nenaučili dobre plávať, no pravidelne sme chodievali s mamou na pláž: Valkane, Gortunova zátoka, Rybárska koliba, Zlatne stijene... Mama mala

najradšej Stoju. To bolo to pravé mestské kúpalisko: betónové vstupy do mora, tobogany, kabíny, sprchy, reštaurácia. So závisťou pozorujem plavcov. Nespútané telá na skokanských mostíkoch. Piruety vo vzduchu. Miznú vo vlnách, aby sa po pár sekundách vynorili. Krik a smiech.

Márne sa pokúšam pohybom rúk udržať telo dlhšie na hladine. Skúšam to v opustenej zátokke za plotom kampu, kde nie je veľa svedkov. Aj tak sa mi zdá, že ma sleduje celý svet. Mám rád Stoju. Moji spolužiaci sem prídu len zriedkakedy. Kúpu sa na otvorených plážach, kde sa neplatí vstupné. Chodia v skupinkách, bez rodičov. Pokiaľ niekto z nich na Stoju predsa len zabľúdi, šikovne sa skryjem v dave, medzi telami, alebo zájdem hlbšie do lesíka a počkám, kým sa nebezpečenstvo nepominie.

Mama podceňovala všetko provizórne, a bolo jedno, či išlo o kúpalisko, alebo televíznu anténu. Neznášala opravy a prešívanie. Nič poškodené alebo odreté nemalo v našom dome miesto. Vyhadzovala tanieri, poháre, šálky, len čo si všimla puklinku.

Na pláži hrozivým pohľadom sledovala deti, ako vykrikujú, pobehujú okolo, odhadzujú ohryzky či kôstky na všetky strany. Vedela na ne skríknúť, keď nám prebehli po osuškách. Rodičia sa zmierlivo usmievali. So sestrou by sme sa najradšej prepadli pod zem, keď mama niektorému decku dávala príučku. Dohovárala im, že ohorky cigariet sa nestrkajú do škár v skalách. Správala sa ako strážca kúpaliska. Raz som na ulici začul jednu ženu, ako vraví svojmu mužovi: „Pozri sa, nie je to syn tej švihnutej z pláže?“

Zvíťazili, mama. Ľudia z pláže ovládli svet. Sú ľahostajní, otupení od pôžitkov, strašia po exotických destináciách. Nepoznajú hodnotu ničoho. Pod kepienkou slobody skrývajú svoju biednu dušu. Hordy trpákov v značkových odevoch a oblekoch ťahajú za sebou značkové kufre a tašky vo foye-

roch hotelov. Zaplavili letiská a železničné stanice. Plavia sa na krížnikoch. Na všetky strany sa valia čriedy turistov. Zamorili celú planétu.

Je nemorálne letovať na gréckych ostrovoch a nepoznať aspoň jednu antickú drámu. Ako možno cestovať po Španielsku a netušiť, že po Andalúzii kedysi cválal rytier smutnej postavy a jeho sluha Sancho Panza? Chystáš sa do Londýna? Tak si najprv vypočujme aspoň jeden Shakespearov sonet. Môže byť aj John Donne.

Mama mala rada čisté pravdy. Predniesť všetko presne tak, ako sa to stalo, s precíznou intonáciou, výrazom tváre, pohybmi, polohlasom vyslovenými komentármi. Bez nejakého dvojitého dna. Vykričať pravdu do tváre sveta. A nezabudnúť na fľak na špinavej posteľnej bielizni. Ani na zatečenú rúru. V detaile je zachytený aj celok. Talent nie je nič iné ako vrozený inštinkt pod maskou nepodstatného rozpoznať podstatu. Pravidelne spomínala akéhosi ministra, o ktorom z prvej ruky vedela, že v lietadle mu sekretárka vymieňa ponožky, zatiaľ čo on sa v kresle rozvaľuje ako paša.

„To o človeku povie veľa. Kto chce, všetko pochopí. A potom sa čudujú, ako sa primitívi a blázni dostanú k moci. Nikdy sa to neudeje bez výstrahy.“

„Ľahšie je predstavovať si, než žiť,“ vyhlásila po dlhšom premýšľaní. „Čo všetko môže človek v záchvate činorodosti pokaziť, to vie len sám Boh.“

A neskôr, už len tak pre seba, dodala: „Ľahšie je byť uctievaný ako solídny.“

Po návrate z cesty mama s rozkošou rozvešovala bielizeň na terase. Každý návrat znamená obnovu domova, všetci sa obnovujeme, keď sa odniekiaľ vrátíme, hovorievala pri rozbaľovaní kufrov a cestovných tašiek. Všetko vracala na miesto a novým veciam hneď určovala pozície v byte. Prešla rukou po nejakej figúrke alebo obrazovke televízora, akoby pohlá-

dzala domáceho miláčka. Vzrušoval ju tichý bzukot práčky. Program odstredivky oznamoval koniec cyklu. Všetko bude opäť na svojom mieste.

„Deti, nevymenila by som deň návratu z cesty za nič na svete. Ten deň je najkrajší. I keď krásny je aj deň odchodu. Ba aj samo cestovanie. Nuž, cestovať je dôležité. Aspoň z kuchyne na terasu.“

2

Mám rok. A na nič si nepamätám. Som prvý raz v hoteli. Na fotografii vidieť v pozadí kamennú ohradu a tmavé obrysy vegetácie v záhrade. Jednoročný chlapec stojí pred dokorán otvorenými dverami na terasu. Tvári sa vystrašene. Práve sa pokľzol na vyleštených parketách. Plakal. No momentálne jeho pozornosť zaujal fotograf s aparátom a bleskom.

Už vtedy prejavil schopnosť zabúdať na neprijemnosti. Záblesk svetla a reklama nového filmu. Iniciácia kinosály. Hustá vegetácia v pozadí ostro kontrastuje s chlapcovou tvárou. Denná doba: súmrak. Na zadnej strane fotografie je čiernym atramentom napísané: *Hotel Palace, Ochrid 22. jún 1954.*

Presne o dve desaťročia neskôr prídem do tohto hotela. Prevziať mamin list na poste restante na ochridskej pošte. Pripomína mi moje prvé cestovanie. V košatom rukopise spoznávam úsilie na nič nezabudnúť. Starostlivosť učiteľky. Fotografická pamäť, jeden obyčajný deň. Vnímovosť pri cestovaní? Alebo už vtedy vo veľkom predvídala, čo sa môže stať? Kde sa vzal zrazu na takom mieste profesionálny fotograf, aby odfoťtil chlapca so slzami na krajíčku? Otázku vyriešila poznámka na okraj v maminom liste: V hoteli *Palace* bol ubytovaný filmový štáb, ktorý v tých dňoch nakrúcal dokument o Ochridskom jazere. Mama bola majsterka v predchádzaní možným otázkam. Fakticky najviac energie mihla na odpovede na otázky, aké si v mene ostatných kládla sama.

Prečo si zapamätala akurát ten deň? A odohrávalo sa naozaj všetko presne takto od chvíle, keď sme ona, tatko a ja

prišli do Ochridu? Ako si vôbec dokázala toľko toho zapamätať? Jej pamäť obsiahla stovky životopisov. Niektoré osoby poznala len veľmi krátko. Stretnutia vo vlaku, deň či dva na ceste, stačilo to však, aby sa vyrozprávali celé životy.

Všetko je poučné, nič nie je navyše. Všetko má svoje opodstatnenie na existenciu v spravodlivom svete učiteľky. Žila to, čo rozprávala. O čom rozprávala, tým bola.

Bola rodená encyklopedistka. Pamätala si haldy banálnych detailov. Oslavovala každodennosť. Neexistujú priority, všetko je rovnako dôležité. Osamelý pán, ktorý na prechode pre chodcov čaká na zelenú, kolóny mravcov v tráve, usmiaty sklenár po letnej búrke, rozdelenie postelí v internáte Učiteľskej školy v meste Šabac, prvá cesta autom značky Citroën z Rummy do Bogatića.

Celé roky si v špeciálnom zošite úhľadne viedla evidenciu, v akých hoteloch bývala. Ten zošit odpočíval na dne kaučukovej škatule spolu so stohmi listov. Keď nám pri sťahovaní z Belehradu do Puly na stanici vo Vinkovcoch vykradli vagón, medzi ukradnutými vecami bola aj kaučuková škatuľa. Tajomstvom zostáva, prečo zošit nevzala so sebou. Jediné vysvetlenie maminej neopatrnosti vidím vo zvyku, že len ťažko odlišovala veci, ktoré celé roky ležali na tom istom mieste. Zošit musel zostať v škatuli s listami.

O veľa rokov neskôr, keď dožívala v domove dôchodcov, šepotala obľúbenú mantru – mená hotelov, v ktorých kedysi bývala. Možno sa takto pokúšala zrekonštruovať obsah strateného zošita. Na okamih sa mi strácala – nevnímala, že som pri nej. V takýchto chvíľach som ju otázkami vyťahoval z hlbokkej neprítomnosti.

„*Terapia?* Akože kde?“ čudovala sa mojej nevedomosti. „Najkrajší hotel v Crikvenici. Vo foyeri sa rozprávalo len česky, akoby si bol na Hradčanoch. Česi Crikvenicu zbožňovali.“

Na istý čas stíchla a pokyvovala hlavou. Menila výraz tváre, ani čo by sa zdravila so všetkými v hotelovom foyeri.

„Potom sa presťahovali do Puly.“

„Kto sa presťahoval?“

„Predsa Česi, preboha! Vari si zabudol, že v *Rybárskej kolibe* letovali iba Česi? V *dependance* na druhej strane cesty, na okraji borovicového lesa. Tam bolo vždy čisto. Česi sú čistotní. Preto ich mnohí nemajú radi. Neviem, prečo je to tak.“

Čarovné slovo *dependance* vyslovené maminým hlasom. Do toho slova som zabudoval všetko, čo mi prišlo na um, kým som ešte nepoznal jeho význam. Veril som, že sú to nejaké špeciálne hotelové priestory len pre vybraných hostí. Potreboval som veľa času, než som dokázal celkom akceptovať skutočnosť, že *dependance* je z hľadiska komodít v podstate druhoradý hotelový priestor, určený výhradne na spanie, bez akéhokoľvek iného určenia. Dokonca aj keď sú izby komfortnejšie ako tie v materskom objekte – čo som mal príležitosť zistiť počas pobytov v luxusných *dependancoch* –, vnímal som ten komfort ako akúsi náhradu za podradný status *dependancu* vo vzťahu k hlavnej budove hotela.

Sedím v byte na Erzsébet korút v centre Budapešti; je júnový deň, keď mama zomrela. Hovorím nahlas: hotel *Lipa*. Naša prvá pulská adresa. Žiarivka v kovovom držiaku na strop. Slabý príkon jednofázového prúdu dodatočne zosilňuje pocit tupého zúfalstva a osamotenosti. Chladné novembrové ráno. Na ulici sa trepocú zástavy. Je štátny sviatok. Stojím pri okne. Pohľadom sa pokúšam fyzicky vzdialiť v priestore hotelovej izby. Od skorého rána, keď prišla správa, že nám vo Vinkovcoch vykradli vagón, mama prísne vyčítala otcovi, že nedal na dvere vagóna reťaz, ale uveril pracovníkom expedície na belehradskej stanici, že plomba úplne postačí.

„Kde žiješ, ty naivný človeče?“ opakovala donekonečna. „Ako ľahučko ťa obrgánili. Všetci sú dohovorení. Takto to chodí v tejto zlodejskej krajine.“

Otec ju napomenul, aby rozprávala tichšie. Nervózne obhrýzal cigaršpic a prechádzal sa po izbe v modrej námorníc-